

ความสุขที่แสนอบอุ่น
Happiness with Warmth

ประไพ สุขดำรงwana
Prapai Sukdamrongwana

นักวิชาการอิสระ
Independent schola

วันที่รับบทความ : วันที่ 1 มิถุนายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 21 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 22 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

การสร้างสรรคผลงานศิลปศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ซึ่งมีที่มาจากประสบการณ์ตรง เป็นลักษณะผลงานจิตรกรรมเสมือนจริง (Realistic) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ที่เกี่ยวกับลักษณะงานจิตรกรรมภาพคน และถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค กรรมวิธีการสร้างสรรค์ผลงาน นำมาสู่การเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ผ่านความผูกพัน ของแม่และลูก โดยใช้สื่อสร้างสรรค์งานจิตรกรรม ตลอดจนการเสนอผลงานจิตรกรรมออกสู่สาธารณชน

ผลการศึกษา พบว่า วิธีคิดและแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจากประสบการณ์มีความสำคัญ ต่อกระบวนการสร้างสรรค์งาน นำมาสู่การสร้างผลงานในเชิงสุนทรียศาสตร์ที่สื่อถึงความผูกพัน หลอมรวมเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ และได้นำมาแสดงออกมาในงานศิลปศึกษานิพนธ์ โดยอาศัย กระบวนการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล ทั้งรูปแบบ ประเภทของงานทัศนศิลป์ การนำหลักทัศนธาตุ และ หลักองค์ประกอบศิลป์มาเป็นสัญลักษณ์ถ่ายทอดบรรยากาศของภาพ นำมาสู่การทดลองใช้วัสดุ - อุปกรณ์ การปรับใช้ในผลงาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ และลักษณะผลงานเฉพาะตน เมื่อนำมาประเมินยังพบว่า มีคุณค่าที่แสดงออกถึง 3 ด้าน คือ การแสดงออกด้านความงาม ด้านสาระ และด้านอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างงานเหมือนที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ โดยยึดหลักการสร้างสรรค์ดังที่ตามองเห็น การนำทัศนธาตุต่าง ๆ มาสร้างสรรค์โดยการจัดองค์ประกอบศิลป์ แสดงรายละเอียดของผลงานให้เสมือนจริง จึงเกิดมุมมองการวิเคราะห์การแสดงคุณค่าและความหมายของการสร้างสรรค์งานศิลปะที่สะท้อนแทนอารมณ์ ที่มีพื้นฐานจากชีวิตจริง โดยยึดแนวทางการส่งเสริม เผยแพร่ อนุรักษ์สืบสานในเชิงศิลปวัฒนธรรม และ นำไปพัฒนาต่อยอดต่อไปได้

คำสำคัญ : งานทัศนศิลป์ ภาพจิตรกรรม เทคนิคสีน้ำมัน

Abstract

The artistic creation thesis series of “Warm Happiness” is a realistic painting from the direct experience which aimed to study and analyze information from the portrait painting and transferred knowledge, techniques and methods of creating works which led to dissemination and conservation inheriting ethnic identity of Pga-knyau (Karen) through the bond between mother and child using innovative painting media as well as presenting paintings to the public.

The results showed that the ways of thinking and the empirical method have significance for artistic creation. It led to the combination of aesthetic works that conveyed the connection assimilated into the feeling that arose in the mind and had been expressed in art studies. Relying on the process of studying and researching information in both forms and types of visual arts and the introduction of visual elements and the principles of artistic elements as symbols conveying the atmosphere of the picture led to the experimental use of materials- equipment adaption in the work to become unique and characteristics of the individual works when evaluated, it was found that there were values that expressed into three aspects; beauty expression, content and emotion which is a form of job creation as it appears in nature by adhering to the principles of creativity as what the eyes can see. The researcher brought different visual elements arranging into artistic compositions and showed the realistic details of the work. Therefore, there was an analytical perspective of expressing the values and meanings of creating art that reflected the basic emotions in real life by adhering to the cultural promotion, disseminating, conservation and could be used for further development.

Key words: Visual, Arts Painting, Oil Painting Techniques

บทนำ

ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ความเจริญและเทคโนโลยีเข้ามาส่งผลให้เกิดการแข่งขันกันในสังคม ทำให้ความสัมพันธ์และความผูกพันเริ่มน้อยลง แต่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น นฤมล ลกะวงศ์ และอนุรักษ ปัญญานูวัฒน์ (2547, น. 46) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงว่า “กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่จะต้องปรับตัวตามกระแสการพัฒนาที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชน คนปกากะญอที่เคยมีเอกลักษณ์วิถีการดำรงชีพที่โดดเด่น ในเรื่องประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อดุมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนปกากะญอมาโดยตลอด ก็มีอันต้องผันแปร หรือค่อย ๆ สูญหายไปจากชุมชน” จากข้อมูลดังกล่าวสามารถบ่งชี้ได้ว่า โลกที่มีการเปลี่ยนแปลง อาจนำมาซึ่งวัฒนธรรมบางอย่างที่จะเลือนหายไป ซึ่งประเพณีที่สำคัญและสืบทอดกันมาของปกากะญอ คือ พิธีขึ้นปีใหม่ หรือที่เรียกว่า “นีซอโค” ระบุว่า “เป็นกิจกรรมช่วงหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว หรือเรียกขวัญของลูกหลาน กินข้าวใหม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ทำพิธีผูกข้อมือให้ลูกหลาน อวยพรให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข หลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และการฉลองมีรับประทานอาหารตามญาติพี่น้อง” (โอกามา จำแกะ, บุญมา กุพันธ์, วิชุดา ทิพย์วิเศษ และธวสินี ลาลิน, 2562, น. 93) แสดงถึงการเชิญชวนให้ลูกหลานรู้จักญาติผู้ใหญ่ สร้างปฏิสัมพันธ์ให้เด็กกับสมาชิกในครอบครัว และในเครือญาติ เป็นประเพณีที่สำคัญ ซึ่งเป็นการส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กมีการเคารพผู้ใหญ่ และมารดาซึ่งมีหน้าที่หลักในการเลี้ยงลูก จะต้องให้คำชี้แนะ และคำแนะนำกับลูกอย่างใกล้ชิด สอดคล้องกับ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2565) ที่กล่าวว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอจะนับถือความสัมพันธ์ทางสายตระกูลฝ่ายแม่ (Matrilineally - related) โดยแม่จะเป็นคนสำคัญในครัวเรือน เป็นสมาชิกเพียงคนเดียวในครอบครัวที่มีสิทธิในการครอบครอง สัตว์เลี้ยง เช่น หมู และไก่ เมื่อแม่ตายจะต้องเผาหมูและไก่ตามไปด้วย” หรือแม้แต่ประเพณีการแต่งงาน ผู้หญิงจะเป็นผู้เลือกคู่ครองเอง อีกทั้งเจ้าสาวจะต้องทอเสื้อผ้า กางเกง และย้อมไวให้เจ้าบ่าว (มูลนิธิโครงการหลวง, 2555) จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงจะมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น แม่จึงมีบทบาทสำคัญที่สะท้อนถึงค่านิยมของวัฒนธรรม การปลูกฝัง การอบรมสั่งสอนเลี้ยงดู การให้ความรัก และการคอยขัดเกลาสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีจากรุ่นสู่รุ่น ในส่วนนี้เองที่ผู้เขียนได้นำเอาความรู้สึกรักจากประสบการณ์ตรงที่ผู้เขียนได้รับจากวัยเด็ก การรับรู้ถึงความรัก และความผูกพันจากแม่ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่อบอุ่น ส่งผลให้ผู้เขียนรู้สึกอึดอัดใจ และภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง รู้สึกรักและหวงแหนความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การรักษา สืบทอดต่อไป และไม่อยากให้สิ่งเหล่านี้เลือนหายไป จึงได้นำมาสร้างเป็นแรงบันดาลใจในการสื่อเรื่องราวผ่านการสร้างสรรค์จิตรกรรม ซึ่งจะเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยเผยแพร่ ส่งเสริม อนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีของชาติพันธุ์ปกากะญอต่อไป

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีแนวคิดการสร้างสรรค้งานงานจิตรกรรมเสมือนจริง พร้อมนำเสนอกระบวนการ กรรมวิธี และเทคนิควิธีการสร้างสรรค์เป็นผลงาน โดยใช้กระบวนการทางจิตรกรรมเทคนิคสีน้ำมันบนผ้าใบ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะถ่ายทอดอารมณ์ และความรู้สึกลผ่านการสร้างสรรค์รูปแบบภาพวาดเหมือนจริงในบทบาทของแม่กับลูก โดยผ่านการใช้เส้น รูปทรง สี และการจัดองค์ประกอบให้เห็นตัวบุคคลเป็นจุดเด่นชัดเจนให้มีความน่าสนใจ ซึ่งมีการศึกษาแนวทางศิลปะภาพวาดบุคคล ภาพวาดเสมือนจริง รวมถึงการนำรูปแบบผลงานศิลปินเพื่อยึดเป็นแนวทางการสร้างงานศิลปะ โดยเฉพาะหลักการใช้สีที่ต้องการสื่อถึงบรรยากาศของภาพให้ผู้ที่ได้ชมรับรู้ถึงความอบอุ่น ความสุขร่วมกับผลงานจิตรกรรมชุดนี้ด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะงานจิตรกรรมภาพคน และถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค และกรรมวิธีการสร้างสรรค์ผลงาน
2. เพื่อเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอผ่านความผูกพันของแม่และลูก โดยใช้สื่อสร้างสรรค์งานจิตรกรรม
3. เพื่อเสนอผลงานจิตรกรรมออกสู่สาธารณชน

กระบวนการของการสร้างสรรค์

1. ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางจิตรกรรมภาพวาดบุคคลจากเว็บไซต์
2. ศึกษาข้อมูล รูปแบบ เนื้อหาเรื่องราว จากหนังสือ เอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษาดูรูปแบบงานของศิลปิน อิทธิพลในด้านการทำงานของศิลปิน

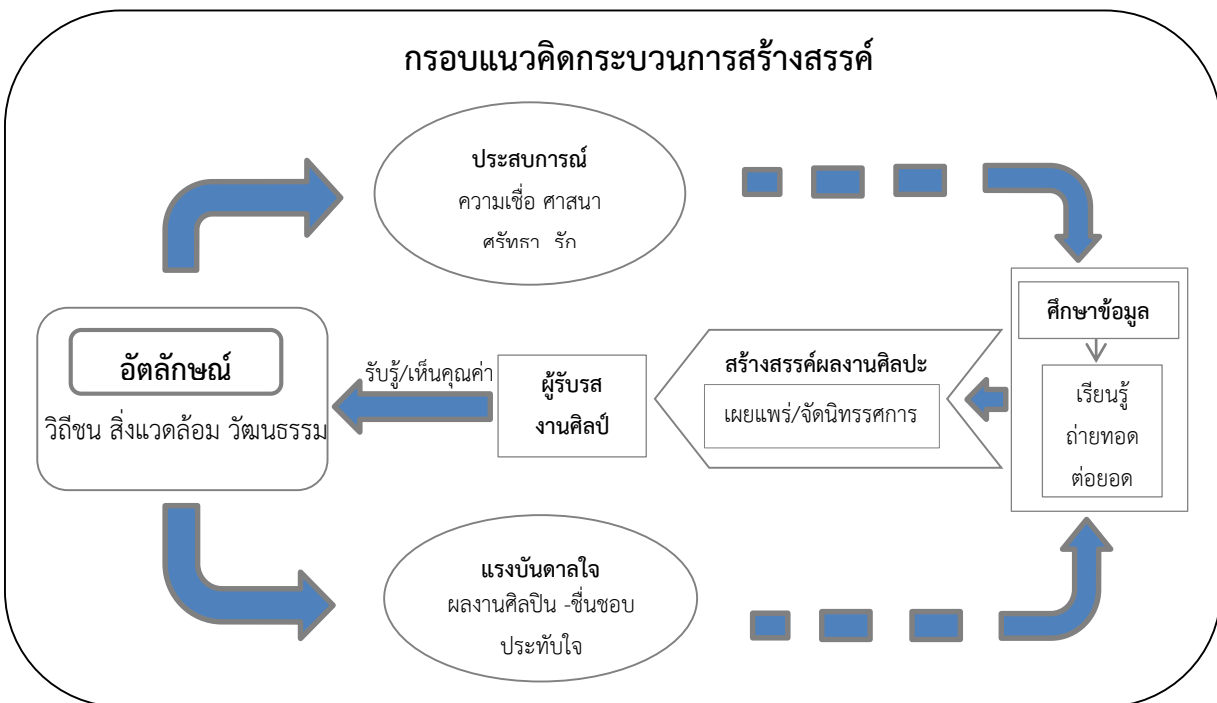
การกำหนดแนวคิด รูปแบบ และเทคนิคการสร้างสรรค์

โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความรัก ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และความผูกพันของแม่และลูก รวมถึงการหารูปแบบงานของศิลปินเพื่อนำมาเป็นแนวทางและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจิตรกรรม ในรูปแบบภาพวาดคนเสมือนจริง และยังนำเสนอความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ปกากะญอ ซึ่งการศึกษาเทคนิค และกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินที่มีเนื้อหาเรื่องราวที่นำมาถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ด้วยศิลปินจะถ่ายทอดการสร้าผลงานศิลปะอย่างบรรจงและสามารถถ่ายทอดองค์ประกอบออกมาได้อย่างลงตัว และน่าประทับใจ

สมศิริ อรุณทัย (2559: น. 125) กล่าวว่า การสร้างสรรค์เป็นพฤติกรรมสำคัญของมนุษย์ในการสร้างสิ่งใหม่ หรือปรับเปลี่ยนสิ่งเดิมให้ดีขึ้น โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญของการสร้างสรรค์ (สุชาติ เถาทอง, 2536) ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) เป็นส่วนประกอบแรกของมนุษย์จะพบว่า ผู้มีความคิดสร้างสรรค์ มักจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์พบเห็นสิ่งต่าง ๆ มาก มีการรับรู้ และพยายามสังเกตสิ่งต่าง ๆ จากการรับรู้
2. จินตนาการ (Imagination) เป็นผลมาจากการสังสมการรับรู้ทั้งหมดด้วยประสาทสัมผัสต่าง ๆ ของมนุษย์ ผสมผสานกับความคิดในการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ด้วยลักษณะที่แตกต่างจากเดิม
3. ประสบการณ์ (Experience) เป็นผลจากการรับรู้ในการเรียนรู้และ เก็บสิ่งสมไว้ ประสบการณ์มีความสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และการแก้ปัญหา ดังนั้น ประสบการณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์

ซึ่งมีศิลปินที่ชื่นชอบที่เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเฉพาะแนวทาง เทคนิค วิธีการ รูปแบบ และการศึกษาข้อมูลจากผลงานของศิลปินที่ผู้เขียนสามารถนำมาใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พิจารณาความสอดคล้อง และบริบทที่เกี่ยวข้องของข้อมูล ตามแนวคิดการสร้างสรรค์ผลงาน โดยผลงานของศิลปินที่ผู้เขียนได้นำมาศึกษา ท่านแรกเป็นศิลปินต่างประเทศ คือ ศิลปิน วลาดีเมียร์ โวเลกอฟ (Vladimir Volegov) จิตรกรชาวรัสเซีย โดยมีตัวอย่างภาพวาดของ วลาดีเมียร์ โวเลกอฟ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2: At pier of Blanes. 2015
oil on canvas”
92 x 65 cm,
ที่มา: (วิไลวรรณ พิมภักดิ์, 2561)

ภาพที่ 3 Commission of family painting. 2015
oil on canvas.
122 x 91 cm.
ที่มา: (วิไลวรรณ พิมภักดิ์, 2561)

ซึ่งเนื้อหาของภาพที่ 2 เป็นการหยิบยกการเรื่องราวของส่งสายตาที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์เลี้ยง ส่วนภาพที่ 3 เป็นลักษณะของการปล่อยพื้นที่ให้เห็นถึงภาพบรรยากาศของฉากหลัง และตัดด้วยเสื้อสีขาวของเด็กผู้หญิงทำให้เด่นขึ้นมา และอีกศิลปินท่านหนึ่งที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะท่านที่สองเป็นจิตรกรคนไทย นั่นคือ ศิลปิน ชัยรัตน์ แสงทอง

ภาพที่ 4 สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด
ศิลปิน: ชัยรัตน์ แสงทอง
ที่มา: (artbangkok.com, 2556)

ภาพที่ 5 สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด
ศิลปิน: ชัยรัตน์ แสงทอง
ที่มา: (artbangkok.com, 2556)

ซึ่งผลงานของศิลปิน ชัยรัตน์ แสงทอง สามารถสะท้อนทั้งเรื่องราวและบรรยากาศของการใช้ชีวิตเป็นรูปแบบงานจิตรกรรมวาดภาพระบายสี ที่เข้าใจในเนื้อหาของวัตถุสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นการมองแบบวิเคราะห์ ส่วนประกอบของวัตถุ ลักษณะต่าง ๆ ของวัตถุ และมุมมองที่จะถ่ายทอด ได้แก่ โครงสร้าง รูปทรง พื้นผิว แสงเงา และทัศนียภาพ เป็นต้น โดยนำหลักองค์ประกอบศิลป์ หลักการจัดภาพมาใช้ ลักษณะงานจะปล่อยให้พื้นหลังเป็นพื้นที่ว่าง จะเน้นบรรยากาศผ่านการลงสีที่เป็นรูปร่าง และรูปทรง

แนวทางการนำเสนอรูปแบบผลงานของตนเอง

ภาพที่ 6 ภาพวาดคนเหมือน (ยาย)
การวาดเส้น

ภาพที่ 7 ภาพวาดคนเหมือน (เพื่อน)
การวาดเส้น

การเขียนภาพมี 2 ลักษณะ คือ การวาดเส้น (Drawing) และการระบายสี (Painting) ซึ่งผลงานการวาดภาพเหมือนในช่วงแรกของผู้สร้างสรรค์ผลงาน เริ่มจากเทคนิคการวาดเส้น ที่ถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นตอนกลวิธี หรือวิธีการมองแบบต่าง ๆ ได้แก่ รูปทรง แสงและเงา กลวิธีจุด กลวิธีเส้นแบบต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาในระดับสูง ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์ที่มีลักษณะเฉพาะตน ส่วนเทคนิคสีน้ำมีความยาก ในส่วนของการใช้น้ำผสมกับสี เพราะต้องควบคุมน้ำหนักสีบนกระดาษให้เกิดรูปร่างทรง แสง และเงา ซึ่งเทคนิคสีน้ำ เมื่อลงสีแล้วมีโอกาสแก้ไขได้น้อยมาก เนื่องจากมีคุณสมบัติที่โปร่งใส การทับซ้อนของสีหลาย ๆ ชั้น อาจทำให้ผลงานเสียหายได้ ต่อมาเมื่อผู้เขียนได้เรียนรู้การใช้เทคนิคอื่น ๆ ทั้งสีอะคริลิก และสีน้ำมัน ปรากฏดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

ภาพที่ 8 จิงหะ สิล่า

สีอะคริลิก

100 x 100 ซม.

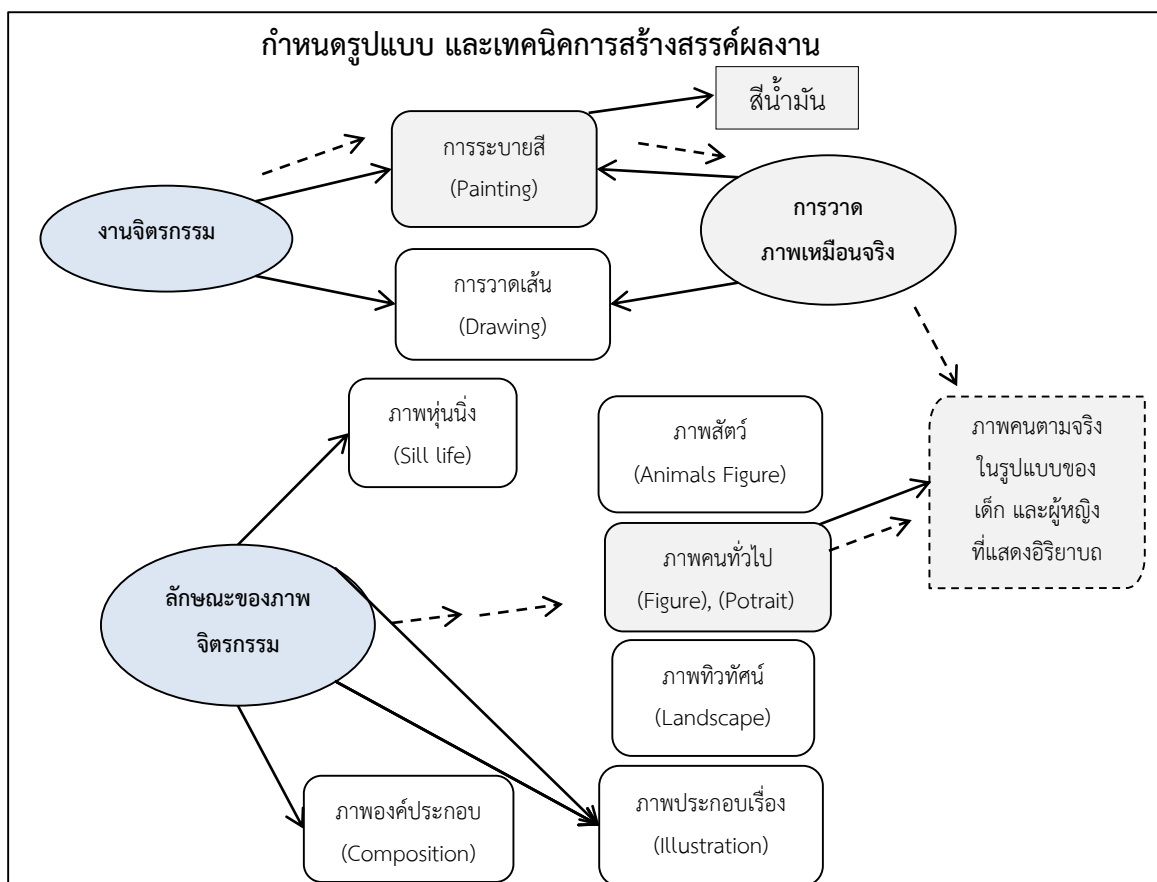
ภาพที่ 9 บางเวลา

สีน้ำมัน

150 x 100 ซม.

ในการทดลองสร้างสรรค์ผลงานหลังจากผู้เขียนได้ศึกษาแนวทางศิลปิน โดยเริ่มจากการสร้างบรรยากาศของภาพ ด้วยการใช้แสงจัด และเงาจัด จึงทำให้ภาพได้บรรยากาศของแสงกระทบ ซึ่งเทคนิคสีอะคริลิกจะมีคุณสมบัติแห้งเร็ว และสามารถทับซ้อนได้ สีน้ำมันจะต้องรอเวลาให้สีแห้งก่อนถึงจะระบายซ้ำได้ แต่ข้อดีของสีน้ำมัน คือ สามารถค่อย ๆ เคลี่ยเนื้อสีให้เนียนได้ หากพิจารณาความยากง่ายแล้ว สีน้ำมันเป็นเทคนิคที่ยากที่สุด แต่อาจขึ้นอยู่กับทักษะและความถนัดของแต่ละบุคคล

จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนสามารถกำหนดรูปแบบและเทคนิคการสร้างสรรค์ร่างดัดแผนภาพต่อไปนี้

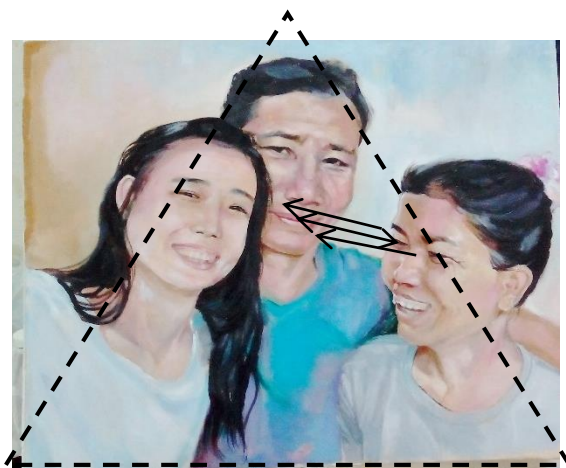

การสร้างสรรค์ผลงาน “ความสุขที่แสนอบอุ่น”

ในสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมในหัวข้อ “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย จำนวนผลงานทั้งหมด 2 ชิ้นงาน เริ่มจากการเลือกภาพร่าง (Sketch) จากหัวข้อที่กำหนด โดยดำเนินการค้นหา ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดไว้ และนำข้อมูลจากผลงานชิ้นที่เคยได้สร้างสรรค์มาเป่าแนวทางในการสร้างสรรค์ ผลงาน ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นตัวอย่างการนำเสนอผลงานให้สอดคล้องกับเนื้อหาและความคิด กำหนดชุดงานตัวอย่าง ภาพร่าง (Sketch) เพื่อให้อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ และคณะกรรมการหลักสูตรพิจารณาเห็นชอบเพื่อให้แก้ไข เพิ่มเติม จากนั้นแก้ไขจนผ่านการพิจารณา จึงนำมาสร้างสรรค์ผลงานด้วยเทคนิคสีน้ำมันบนผืนผ้าใบ

ภาพที่ 11 พระแม่มาเรีย
สนิ่มน

ภาพที่ 12 ครอบครัว
สนิ่มน

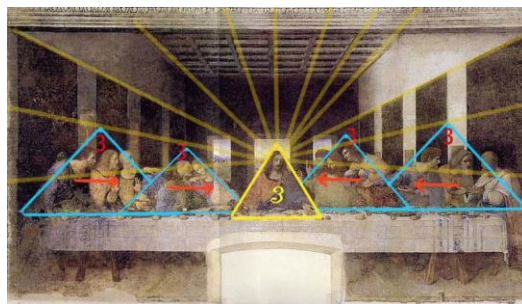
ตัวอย่างภาพวาดสีน้ำมัน (ภาพที่ 11 และภาพที่ 12) เป็นข้อมูลนำเสนอแนวทางการสร้างสรรค์ผลงาน ภาพวาดคนเหมือน การใช้เส้นนำสายตา สื่อเป็นนัยยะของรูปภาพ ช่วยให้ภาพมีอารมณ์ร่วม รับรู้ และได้บรรยากาศความรู้สึก ดังคำอธิบายที่ว่า อารมณ์ หรือความรู้สึกดังกล่าวนี้จะพาให้เกิดอาการลืมตัว (Attention span) และเพลอใจ (Psychical distance) ซึ่งลักษณะทั้งหมดนี้เรียกว่า *สุนทรีย์ หรือสุนทรีย์ภาพ* เป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งนั้น (ทวีเกียรติ ไชยยงยศ, 2538, 3) เป็นอารมณ์ห้วงเวลาหนึ่งของความรู้สึก และเป็นส่วนสำคัญสำหรับความต้องการสื่ออารมณ์และความรู้สึก คือ การวาดภาพดวงตา โดยดวงตาจะเป็นสื่อที่สะท้อนอารมณ์และความรู้สึกได้ชัดเจนที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า “ดวงตาเป็นหน้าต่างของหัวใจ”

จากภาพตัวอย่างมีการจัดวางรูปทรงที่เป็นกลุ่มก้อน เป็นการสื่อบรรยากาศทางกายภาพที่มีความกลมกลืน และดูอบอุ่น ซึ่งการจัดวางในลักษณะโครงสร้างทรงสามเหลี่ยมจะเป็นหลักโครงสร้างที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป เป็นหลักการที่ศิลปินชื่อดังในยุคประวัติศาสตร์หลาย ๆ ท่านได้นำมาใช้ เช่น ภาพ “โมนาลิซา” และภาพ “อาหารมื้อสุดท้าย (The Last Supper)” ของศิลปินชื่อดัง เลโอนาร์โด ดา วินชี

ภาพที่ 13 โมนาลิซา
สีน้ำมัน

ที่มา: (ภัทรธร ฉันทวรภาพ, 2565)

ภาพที่ 14 อาหารมื้อสุดท้าย
สีน้ำมัน

ที่มา: (<http://www.belongtothetruth.com>, 2565)

วัสดุ และอุปกรณ์

วัสดุ และอุปกรณ์ที่ต้องใช้สำหรับการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมเทคนิคสีน้ำมัน ประกอบด้วย

1. เฟรมผ้าใบ
2. สีน้ำมัน
3. พู่กัน (หลายขนาด)
4. น้ำมันสน (สำหรับล้างพู่กัน)
5. สีอะคริลิกสีน้ำตาล (สำหรับลงสีพื้น)

ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน

เมื่อได้กรอบแนวคิด รูปแบบ และเทคนิคการสร้างสรรค์ผลงานแล้ว ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน เริ่มต้นจากการเลือกภาพตามวัตถุประสงค์ของการสร้างผลงาน โดยขั้นแรกจะเป็นการร่างภาพ และสีพื้นหลังด้วยการกำหนดระยะน้ำหนักร่อน และแก่ ในบางส่วน จากนั้นลงสีพื้นด้วยสีอะคริลิก โดยใช้สีน้ำตาลผสมกับน้ำ ในปริมาณมาก จากนั้นจึงลงสีพื้นแบบจาง ๆ เพื่อให้สีที่ได้ไม่เข้มมาก และง่ายต่อการลงสีของน้ำหนักแสง และเงา

ภาพที่ 15 ลงสีพื้นหลัง
ความสุขที่แสนอบอุ่น 1

ภาพที่ 16 ลงสีพื้นหลัง
ความสุขที่แสนอบอุ่น 2

ขั้นตอนต่อมา เป็นการลงสีบริเวณเสื้อผ้าการแต่งกาย ตามด้วยการลงสีพื้นหลังและบริเวณ
ส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของโทนสี

ภาพที่ 17 ลงสีเสื้อผ้า และบริเวณโดยรอบ
ความสุขที่แสนอบอุ่น 1

ภาพที่ 18 ลงสีเสื้อผ้า และบริเวณโดยรอบ
ความสุขที่แสนอบอุ่น 2

หลังจากได้คำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เขียนได้นำข้อเสนอแนะดังกล่าวไปปรับแก้ในบางส่วน โดยเฉพาะบริเวณใบหน้าของเด็ก

ภาพที่ 19 ปรับแก้ผลงานตามคำแนะนำ “ความสุขที่แสนอบอุ่น 1”

การลงสีบริเวณผิว ต้องค่อย ๆ เก็บรายละเอียดพื้นผิวของส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะตรงจุดเด่นของภาพที่เป็นรูปทรงของคน เมื่อเก็บรายละเอียดส่วนต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว จะทำให้ได้ภาพที่สมบูรณ์

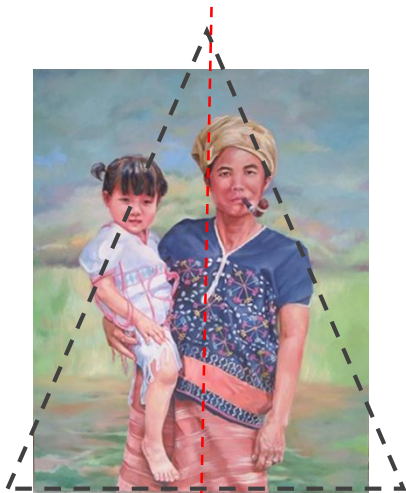
ภาพที่ 20 ความสุขที่แสนอบอุ่น 1
สีน้ำมัน
110 x 150 ซม.

ภาพที่ 21 ความสุขที่แสนอบอุ่น 2
สีน้ำมัน
110 x 150 ซม.

การวิเคราะห์ผลงานทัศนธาตุ และองค์ประกอบศิลป์

ในการวิเคราะห์ผลงานทัศนธาตุ และองค์ประกอบศิลป์ เป็นการนำหลักการทางศิลปะมาเชื่อมโยงกับสภาวะอารมณ์ในห้วงเวลาหนึ่ง เพื่อสร้างสรรค์งานแห่งความรักและความอบอุ่น ในสภาพของความทรงจำ และการระลึกถึงในฐานะวัตถุทางอารมณ์

ภาพที่ 22 ลักษณะโครงสร้าง “ความสุขที่แสนอบอุ่น 1”

1. การวิเคราะห์ทัศนธาตุ และหลักองค์ประกอบศิลป์ของผลงานชิ้นที่ 1

1.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบพื้นฐานทางทัศนธาตุ

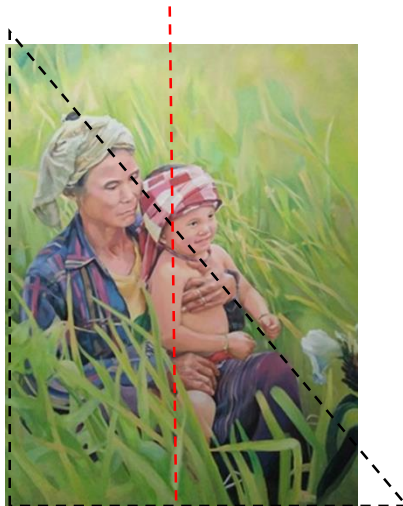
1). สี (Color) แสดงภาพโทนสีพื้นหลังโดยรวมออกมาในโทนเย็น แต่รูปทรงของคนจะเป็นลักษณะโทนร้อน เพื่อให้งานออกมาในลักษณะที่อบอุ่น เช่น มีสีชมพูอ่อนบนผิวหนังหน้าคน สีส้มตาลและสีเลือดหมูบนผ้าซิ่น ซึ่งทั้ง 2 โทนนี้ทำให้ภาพตัดกัน แต่ในการสร้างสรรค์ผลงานได้มีการแทรกสีในบรรยากาศ จึงทำให้ภาพไม่ขัดแย้งกันมากเกินไป เช่น การนำสีของเสื้อผ้าแทรกบนท้องฟ้า ช่วยให้ภาพมีความเป็นเอกภาพ และสีที่ใช้เชื่อมโยงกับการสื่ออารมณ์ เช่น สีเขียวเหลือง ให้ความรู้สึกสดชื่น พักผ่อน สดชื่น และอ่อนเยาว์ ส่วนสีฟ้า จะให้ความรู้สึกปลอดโปร่ง สดใส และมีความหวัง ทั้งนี้ในบางจุดเป็นสีเทา เพื่อให้ความรู้สึกถึงความอ่อนโยน แทนความหมายของความเหงา และความเศร้า

2). เส้น (line) เส้นในลักษณะเส้นแนวนอนของฉากหลัง เป็นแนวราบไปกับพื้นระดับ ทำให้เกิดความรู้สึกกว้างขวาง รับรู้ถึงความสงบเงียบ และผ่อนคลาย รวมไปถึงเส้นแนวตั้งในลักษณะของท่ายืน ทำให้รู้สึกรับรู้ถึงความมั่นคงของภาพ

- 3). รูปทรง (Form) เป็นรูปทรงในลักษณะของคน
- 4). บริเวณว่าง (Space) การปล่อยว่างในพื้นที่โดยรอบเป็นการแสดงให้เห็นถึงอากาศที่โอบล้อมรูปทรง แสดงฉากหลังวิวิธทัศน์ในระยะที่ไกลออกไป ทำให้ดูสบายตา และไม่ทึบตันจนรู้สึกอึดอัดจนเกินไป
- 5). น้ำหนัก (Value) เป็นการใช้แสงเงาให้มีความกลมกลืนเหมือนธรรมชาติ ซึ่งแสงเงาส่วนรวมของภาพ จะมีน้ำหนักเข้มมืด ปานกลาง และสว่าง ส่วนบริเวณใบหน้า มือ และเท้า จะเป็นส่วนที่ให้ความสว่างมากที่สุด เพราะเป็นส่วนที่โดนแสงมากที่สุด ในการเติมน้ำหนักแสงเงาจะช่วยให้ภาพมีระยะใกล้ - ไกล และมีมิติมากขึ้น
- 6). ลักษณะผิว (Texture) ลักษณะผิวในส่วนของใบหน้า มือ แขน และขา มีการเกลี่ยสีให้นุ่มนวลสอดคล้องกับการเน้นให้มีความเหมือนจริง

1.2 การวิเคราะห์หลักองค์ประกอบศิลป์

- 1). เอกภาพ การจัดภาพโดยรวม มีความเป็นเอกภาพด้วยเส้น รูปร่าง รูปทรง สี และแสงเงาที่สัมพันธ์กลมกลืนกัน ทั้งรูปคนและธรรมชาติ ทำให้ทั้งภาพดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- 2). ดุลยภาพ ภาพแม่และลูกที่อยู่ตรงแกนกลาง และเอนเอียงไปในทิศทางของคนละฝั่งเล็กน้อย ทำให้ภาพมีดุลยภาพแบบซ้ายขวาเท่ากัน
- 3). จุดเด่น จุดเด่นเป็นรูปทรงของคน ส่วนสำคัญจะอยู่บริเวณบนใบหน้า โดยมีดวงตาที่ให้ความรู้สึกเหมือนจ้องมองกับผู้ชมอยู่ตลอดเวลา และรอยยิ้มมุมปากของภาพช่วยสร้างบรรยากาศความอบอุ่นได้
- 4). ความกลมกลืน ส่วนประกอบต่างๆ ทางทัศนธาตุ ทั้งรูปแบบของเส้น รูปร่าง รูปทรง สี ขนาด สัดส่วน แสงเงา บริเวณว่าง และพื้นผิว มีความสัมพันธ์กลมกลืนกัน ทั้งเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ซึ่งช่วยสอดคล้องประสานกับอารมณ์ความรู้สึกของภาพได้อย่างดี
- 5). ความขัดแย้ง จะขัดแย้งในด้านน้ำหนัก สี และแสงเงา ส่วนรวมของภาพมีความเข้มคล้ำต่างกับส่วนใบหน้าที่ใช้สีน้ำหนักสี และแสงเงาที่อ่อนกว่า แต่มีผลดี คือ ช่วยส่งเสริมบริเวณส่วนใบหน้าให้มีความเจิดจ้า เด่นชัด และงดงามยิ่งขึ้น

ภาพที่ 23 ลักษณะโครงสร้าง “ความสุขที่แสนอบอุ่น 2”

2. การวิเคราะห์ทัศนธาตุ และหลักองค์ประกอบศิลป์ของผลงานชิ้นที่ 2

2.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบพื้นฐานทางทัศนธาตุ

- 1). สี (Color) การคลุมบรรยากาศของสีด้วยสีเขียวอมเหลือง เป็นการสื่อความหมายที่ให้ความรู้สึกงดงามพักผ่อน สดชื่น และอ่อนเยาว์ และสีเขียว จะให้ความรู้สึก สดชื่น เติบโต และร่มเย็น
- 2). เส้น (Line) การใช้เส้นเอียงไปในทิศทางต่าง ๆ ของใบข้าว ให้ความรู้สึกถึงความอ่อนโยน และความเคลื่อนไหวที่มีชีวิต
- 3). รูปทรง (Form) เป็นรูปทรงในลักษณะของคน
- 4). บริเวณว่าง (Space) จังหวะการทับซ้อนของต้นข้าว ทำให้เกิดเป็นระยะห่างระหว่างรูปทรง มองดูเป็นช่องลึกเข้าไปในภาพ เกิดเป็นภาพว่างลงตาช่วยให้ภาพมีระยะใกล้ - ไกล และมีมิติตั้งลึกตามธรรมชาติ
- 5). น้ำหนัก (Value) มีน้ำหนักสีเข้ม กลาง และอ่อน โดยน้ำหนักที่เข้มสุดจะอยู่บริเวณไหล่ เป็นความเข้มของเงา ซึ่งน้ำหนักอ่อน - แก่ จะทำให้รูปทรงมีปริมาตร และเสริมระยะภาพลงตาได้
- 6). ลักษณะผิว (Texture) ลักษณะผิวของใบหน้า มือ และลำตัว ด้วยการเกลี่ยสีให้เข้ากับช่วงอายุวัย

1.2 การวิเคราะห์หลักองค์ประกอบศิลป์

- 1). เอกภาพ ความเป็นเอกภาพด้วยเส้น รูปร่าง รูปทรง สี และแสงเงาที่สัมพันธ์กลมกลืนกันทั้งรูปคนและธรรมชาติ เป็นภาพที่จัดองค์ประกอบแบบทับซ้อนสอดประสานกันให้ความรู้สึกอบอุ่นและผูกพัน
- 2). ดุลยภาพ มีลักษณะของดุลยภาพแบบซ้ายขวาไม่เท่ากัน เส้นนำสายตาของเด็กจะช่วยให้เกิดการถ่วงน้ำหนักของภาพ และการแทรกดอกเอื้องหมายนา ซึ่งเป็นดอกสีขาวจะทำให้ภาพไม่หนักไปทางฝั่งซ้ายมากจนเกินไป
- 3). จุดเด่น คือ รูปทรงของคน โดยเฉพาะใบหน้าและสายตา
- 4). ความกลมกลืน การใช้ทัศนธาตุ ทั้งรูปแบบของเส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา บริเวณว่าง และพื้นผิว มุ่งให้สัมพันธ์กลมกลืนกัน เพื่อต้องการให้ผู้ชมมีความรู้สึกร่วมและสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของภาพให้ได้
- 5). ความขัดแย้ง แสดงความขัดแย้งในด้านน้ำหนัก สี และแสงเงา ระหว่างภาพคนกับพื้นหลัง

การพิจารณาคุณค่าของงานจิตรกรรม

1. **ด้านความงาม** เป็นภาพที่สร้างสรรค์โดยยึดทฤษฎีการเลียนแบบตามธรรมชาติ คือ *การเลียนแบบความงาม ตั้งแต่รูปร่าง รูปทรง สี สัน และน้ำหนักแสงเงา* ในลักษณะของภาพที่มีท่าทางเป็นเอกลักษณ์ระหว่างแม่และลูก คือ การสวมกอด และความสุขที่เห็นได้จากรอยยิ้ม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการแสดงออกซึ่งความผูกพัน
2. **ด้านสาระ** เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าปกาเกอะญอทั้งด้านเสื้อผ้าและลวดลายของผ้า รวมถึงค่านิยมที่ผู้หญิงจะมีบทบาทอย่างมากต่อสมาชิกในครอบครัวจากอัตลักษณ์ที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคม ระบบความเชื่อ อุดมการณ์ วัฒนธรรม และจารีตประเพณี
3. **ด้านอารมณ์ความรู้สึก** เป็นภาพที่แสดงออกให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกภายในที่แฝงอยู่ในท่าทางและสะท้อนให้เห็นได้จากนัยน์ตาและรอยยิ้ม รวมถึงความรู้สึกที่รับรู้ได้จากบรรยากาศสีสันของฉากหลัง การถ่ายทอดบุคลิกของความรัก ความทะนุถนอม ความสุข และความอบอุ่นที่แฝงไว้ในท่าทางบนใบหน้าของผู้เป็นแม่

ผลการวิจัย

ผลงานการสร้างสรรคศิลป์ศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” มีแนวคิดจากการนำเรื่องราวจากประสบการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูก มาถ่ายทอดในลักษณะการสร้างสรรคผลงานจิตรกรรมด้วยการใช้พู่กันมาปิดป้ายเป็นเทคนิคสีน้ำมัน โดยในภาพจะมีการใช้ทั้งเส้นตรงและเส้นโค้ง การแสดงออกของสีจะมีทั้งโทนร้อนและโทนเย็น มีรูปร่างและรูปทรงของภาพบุคคล ทั้งนี้ ผลงานจะเน้นให้เกิดมิติ ความตื้น และลึกด้วยทัศนียภาพเชิงบรรยากาศ (Atmosphere Perspective) ทำให้ดูมีระยะใกล้ - ไกล เหมือนกับบรรยากาศดังที่ตาเห็น และภาพบุคคลที่เป็นแม่และลูกที่ปรากฏนั้นจะทำให้ภาพมีความน่าสนใจ มีการใช้ทัศนียภาพที่เป็นการสร้างมิติลงตาอีกแบบหนึ่ง ประกอบกับการใช้น้ำหนักของสีที่ตัดกันระหว่างพื้นหลัง (Background) กับพื้นหน้า (Foreground) จึงทำให้รูปคนลอยเด่นออกมา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้นำหลักทฤษฎีการแสดงออกทางทัศนศิลป์เป็นทฤษฎีนิยมการเลียนแบบ (Naturalism Theory) มุ่งใช้หลักทฤษฎีการสร้างงานศิลปะที่เหมือนจริงตามที่ตาเห็น จากสิ่งที่มีในธรรมชาติ และตามความรู้สึก โดยเป็นผลงานที่มีลักษณะการถ่ายทอดรูปแบบเหมือนจริง สะท้อนศิลปะเลียนแบบนิยม ซึ่งการถ่ายทอดในงานศิลปะชุดนี้เป็นการค้นหาคุณค่าของความจริง ซึ่งได้นำภาพถ่ายมาถ่ายทอดเป็นงานศิลปะ ในผลงานสามารถมองเห็นได้ถึงการถ่ายทอดความเป็นครอบครัว ความผูกพัน และสามารถเข้าใจได้ถึงเรื่องราวของความรักและความสุข เพราะเป็นประสบการณ์ทางการเห็น

การสร้างสรรคงานมีแนวทางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเรียนการรับรู้ (Elemental Properties) ที่นำเสนอประกอบมูลฐานของศิลปะมาใช้ เช่น เส้น รูปร่าง สี พื้นผิว เป็นต้น และเพื่อลดความเข้มข้นของเนื้อสีลง จึงใช้สีขาวมาผสมกับเฉดสีต่าง ๆ จึงทำให้บรรยากาศของภาพออกมาในรูปแบบโทนสี pastel เพื่อช่วยลดเฉดสีแรง ๆ และลดความสดของสี ส่งผลให้ภาพมีความรู้สึกนุ่มนวลและอ่อนโยนขึ้นสอดประสานและสัมพันธ์เข้ากับเนื้อเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับความสุขที่แสนอบอุ่น

สรุปผลการวิจัย

จากการสร้างสรรคผลงานศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ผู้เขียนได้นำหลักการมาวิเคราะห์รูปแบบพัฒนาปรับปรุงเนื้อหาเทคนิคอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการต่าง ๆ โดยมีการแก้ไข และปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้ได้มาซึ่งความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวสรุปได้ว่า ผลงานศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” สามารถถ่ายทอดผลงานจิตรกรรมภาพคน ถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค และกรรมวิธีการสร้างสรรคผลงานที่สามารถเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ภาคะญอของความเป็นแม่และลูก ผ่านเสื้อผ้าการแต่งกาย โดยใช้สื่อสร้างสรรคงานจิตรกรรม ซึ่งเกิดเป็นการเรียนรู้และนำเสนอผลงานจิตรกรรมต่อสาธารณชนในรูปแบบการจัดนิทรรศการ ทำให้ได้รับการตอบรับจากการชื่นชมผลงานจากบุคคลคนทั่วไป ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่ดี มีผู้คนให้ความสนใจ โดยส่วนใหญ่มีความชื่นชอบในเรื่อง

ของการลงสีภาพคนและบรรยากาศ เกิดความประทับใจทั้งผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานและผู้ที่เข้ามาชม และผู้สร้างสรรค์ผลงานพร้อมนำคำติชมไปพัฒนางานต่อไป

เอกสารอ้างอิง

โกศล พิณกุล. (2553). *เทคนิคการระบายสีน้ำมันและศิลปะวิจัย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์

นฤมล ละครวงศ์ อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์. (2557). กระบวนการจัดการเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านหนองมณฑา อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, 10(2), 46.

ฝนฟ้า พายัพ. (2561). รายงานการวิจัย การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ตามรูปแบบการเรียนการสอนทักษะปฏิบัติของเดวิส: การวาดภาพเหมือนจริง ที่ส่งเสริมความสามารถในการวาดภาพ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ภัทรธร ฉันทภาพ. (2557). *โมนาลิซา (Monalisa)*. สืบค้นจาก <http://worldcivil14.blogspot.com/2014/02/monalisa.html>

มูลนิธิโครงการหลวง. (2555). *กะเหรี่ยง (KAREN) “ปกากะญอ”*. สืบค้นจาก www.royalprojectthailand.com
วิชราพร อยู่ดี. (ม.ป.ป.). *การแปรค่าอารมณ์สู่การสร้างสรรคงานศิลปะ กรณีศึกษา ผลงานศิลปะชุด “ความเศร้าอันงดงาม”*. สืบค้นจาก <https://finearts.dpu.ac.th/upload/content/files/showcase-journal/Beautiful-Sadness.pdf>

วิไลวรรณ พิมภักดิ์. (2558). *รูปภาพศิลปะร่วมสมัย (vladimir vologov)*. สืบค้นจาก <http://aernwilaiwan.blogspot.com/>

ศุภรัตน์ อินทนิเวศ. (ม.ป.ป.). *จิตรกรรม Painting*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2565). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของกะเหรี่ยงกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น : ภาพสะท้อนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2565. สืบค้นจาก <https://db.sac.or.th/ethnicity/research/106>

สมคิด สิงสง. (2552). *เขียนด้วยดิน “เตือนว่าเกิดแต่ดิน เพื่อคืนสู่ดิน”*. สืบค้นจาก www.oknation.net/blog/somkhitsin/2009/11/07/entry-1

สมศิริ อรุณทัย. (2559). การวาดเส้นสร้างสรรค์ CREATIVE DRAWING. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 6(1), 128-129.

สำนักงานกระทรวงร่วมสมัย. (2556). *“สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด” 2556 ผลงานของชัยรัตน์ แสนทอง*. สืบค้นจาก www.ocac.go.th/artist-detail-179.html

สุจิน สว่างลย์มณีเนตร, อโศก ไทยจันทร์, สรรเพชร เพียรจัด ทรงเกียรติ สมญาติ, ประภาส ไชยเขตร และ ภูกัน แจกโธสง. (มีนาคม 2562). สุนทรียศาสตร์และจริยธรรมในการดำรงชีวิต. *เอกสารประกอบการสอนวิชา 0001401 สุนทรียศาสตร์และจริยธรรมในการดำรงชีวิต*. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์.

โอภามา จำเภา บัญมา กุพันธ์ วิชุดา ทิพย์วิเศษ และธวชนิ ลาลิน. (2562). การสืบสานประเพณีปีใหม่เพื่อ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 25(3), 93.

artbangkok.com. (2556). *สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด*. สืบค้นจาก <http://www.artbangkok.com/?p=16053>
belongtothetruth.com. (ม.ป.ป.). *ความอัจฉริยะที่แท้จริงของลีโอนาโด และรหัสลับที่เขาซ่อนไว้ใน The last supper*. สืบค้นจาก www.belongtothetruth.com/important/DaVinci09_6.htm